

Analiza Călușului în relație cu dansurile rituale/ ceremoniale masculine europene

-prezentarea succintă a conținutului raportului final cu ocazia conferinței:

***Perspective ale cercetării în științele socioeconomice și umane–
metodică, strategii, cooperare și competitivitate europeană,
București , 10 iulie 2015***

Dr. Petac Silvestru,
M.E.T. Cluj-Napoca

Aceasta lucrare a fost realizata in cadrul proiectului "Cultura româna si modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate", cofinantat de Uniunea Europeana si Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operational Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 2013, contractul de finantare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077".

Stimate doamne, stimați domni,

După sinteza lui R. Vuia privind originea Călușului, sinteză ce valorifică o bogată istoriografie românească dar și studii slave și occidentale, studiile asupra Călușului au reflectat diferitele niveluri de semnificație aderente acestei practici rituale. Astfel, M. Pop propune o lectură semiotică; G. Kligman abordează practica din perspectiva antropologiei sociale; Sabina Ispas indică o cheie de lectură creștin-ortodoxă cu totul inedită; I. Ghinoiu propune drept cadru al interpretării o mitologie românească; N.Știucă subliniază valorile identitare aderente astăzi ritualului.

Alături de aceste interpretări sunt de notat studiile care vizează aspectele istorico-religioase pe linia deschisă de M.Eliade, seria *Atlasului Etnografic Român* și seria *Sărbători și obiceiuri* editate de I.E.F ca surse importante pentru studiul Călușului. Studiile etnocoreologice au abordat problema tipologiei dansurilor călușărești și a originii ritualului (Bucșan,1976); au mers dinspre înțelegerea funcționalității dansului în cadrul obiceiului (Giurchescu,1969) spre înțelegerea transformărilor pe care le aflăm astăzi în terenul etnologic (Giurchescu, 2009).

În literatura etnocoreologică străină Călușul este menționat adeseori în relație cu dansurile ceremoniale masculine cu arme, mențiunile, relativ puține și fără o substanță coreologică, nereușind să dea măsura importanței pe care ritualul românesc o are pentru cultura europeană (vz.Alford 1962; Corrsin, 2005).

Pornind de la analizele proprii asupra Călușului, efectuate în cadrul studiilor doctorale și de la informațiile pe care le oferă bibliografia s-au născut câteva întrebări asupra relațiilor pe care Călușul (o practică eminentemente românească) le-ar putea avea cu alte practici ceremoniale sau rituale masculine de natură coreutică din spațiul cultural european, întrebări care au ghidat cercetarea și documentarea în cadrul proiectului *Analiza Călușului în relație cu dansurile rituale/ ceremoniale masculine europene*:

- a. sub ce aspecte putem identifica asemănări și diferențe între aceste practici culturale, altfel spus care sunt nivelurile la care aceste practici devin contingente și care sunt izomorfismele?
- b. cum nivelul formal comunică cu celelalte niveluri de semnificație, în special cu nivelul exprimării prin gest/dans?
- c. care sunt principalele teorii asupra originii acestor practici?
- d. cum se articulează textele de dans și ce structură au dansurile bărbătești?
- e. care sunt evoluțiile și care perspectivele specifice acestor practici culturale în contextul globalizării?

Stimat auditoriu

În cadrul proiectului am întreprins două stagii de documentare, unul în Portugalia (în luna ianuarie 2015) și unul în Anglia (în luna mai, 2015). Am avut astfel ocazia să investighez o bibliografie pe care altminteri mi-ar fi fost foarte dificil sau chiar imposibil să o pot străbate. Pe de altă parte, și acest aspect este esențial pentru un etnolog al dansului, am putut observa direct dansurile pe care mi le-am propus să le studiez, am putut să discut și să realizez interviuri cu cei care le practică sau sunt implicați în procesul de revival. Toate acestea au însemnat un real câștig nu doar pentru mine ca om de știință cât și pentru domeniul etnocoreologiei din România.

(Prezentare film Pauliteiros, Morris dance si Căluș)

Am putut astfel lua contact în mod direct cu cele două practici pe care le-am vizat ca fiind elementele comparației pentru Căluș: practica ritual-ceremonială a dansatorilor **Pauliteiros** (în nord-estul Portugaliei) și practica ceremonială a dansatorilor **Morris** din Anglia. În ambele țări am putut înregistra și chiar învăța practic dansurile acestea de la performeri nativi.

Stimate doamne, stimați domni,

Am constatat parcurgând bibliografia națională și internațională că cercetarea pe care am întreprins-o aduce câteva elemente de noutate atât în etnocoreologia românească cât și internațională. Analiza mea științifică are câțiva piloni importanți pe care se sprijină:

- a. **reliefarea principalelor opinii privind originea acestor practici** (temă care a marcat sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea) – scopul acestui demers fiind nu doar acela de a înțelege realitatea antică și medievală, menționată istoriografic ci și paradigmele științifice în care aceste mențiuni au fost făcute.
- b. **descrierea aspectelor esențiale ale acestor practici**, astfel încât acestora să le fie relevate semnificațiile culturale și sociale trecute și actuale.
- c. **analiza etnocoreologică a materialului de dans** cu scopul de a cerna acele informații pe care le ni le oferă dansul (ca limbaj nonconceptual) și a conecta aceste informații la cele pe care le găsim în contextele și co-texte dansului.

Adeseori în lucrările românești despre Căluș, în contextul discuțiilor despre vechimea acestei practici ritual-ceremoniale, găsim mențiuni legate de alte practici similare din cultura tradițională occidentală, fără însă ca aceste realități să fie bine înțelese. Astfel că, pentru bibliografia românească, lucrarea produsă în urma acestui proiect va încerca să aducă mai multă lumină asupra acestor practici occidentale, datele fiind filtrate, evident, din perspectiva unui etnolog al dansului.

Pe de altă parte, lucrarea va aduce ca element de noutate analiza coreologică comparată a celor trei practici culturale. Și aș conecta acest aspect la tema conferinței de față, temă care are în vedere nu doar perspectivele cercetării ci și metodică și competitivitatea. Străbătând bibliografia națională portugheză și engleză asupra acestor două practici ceremoniale de tip coreutic (Pauliteiros și Morris dance) am putut constata ceea ce intuiseam înainte că din această bibliografie lipsesc observațiile pertinente legate de principalul limbaj al acestor fapte de cultură tradițională. Desigur, lucrarea ce va rezulta în finalul proiectului, raportul final, este un prim pas, modest pe această linie, însă este.....! Și aș sublinia aici, tot făcând apel la titlul prezentei conferințe (*Perspective ale cercetării*) , că o asemenea investigație are un foarte mare grad de noutate, putând fi drum „cu perspectivă” pentru analiza practicilor de dans europene.

Stimat auditoriu,

Vreau să punctez în cele ce urmează câteva dintre aspectele care vor face parte din concluziile cercetărilor în acest proiect.

A. La **nivelul structurii ritual-ceremoniale** cele trei practici devin contingente prin faptul că:

1. se practică în mod tradițional cu ocazia unei sărbători religioase. Pauliteiros dansează cu ocazia celebrării sfinților patroni ai comunității respective, cei mai celebrați sfinți în regiunea *Terra de Miranda* fiind Sfânta Barbara și Sfântul Ioan, de asemenea cu ocazia sărbătorii Corpus Cristi; în Anglia calendarul ceremonial este și el foarte bogat, dansurile morris fiind prezente în diferite ceremonii de peste an: ceremoniile care marcau cândva începerea sezonului agricol dar și cele care marcau perioada de maximă vegetație, precum sărbătoarea Whitsun (similară Rusaliilor noastre). Tot de Rusalii în România se întâlnește Călușul.
2. Călușul și Pauliteiros și-au păstrat, pe alocuri, acea încărcătură ritualică, pierdută însă, de practica morris dans. În mijlocul cercului pe care îl fac călușarii se mai așază și astăzi o bucată de sare, o blană de oaie, unelte ale muncii agricole, dar mai ales pelin și usturoi, considerate a fi plante de leac. Tot așa și pauliteiros dansează în jurul unei măsuri de cereale pe care gazda o pune pe pământ, în locul în care acestea dansează. Vechile semnificații de rit agrar sunt evidente. De asemenea, pauliteiros în satul Constantim dansează în timpul slujbei de celebrare a sfântului.
3. Toate trei practici sunt performate de grupuri bărbățești compuse din dansatori, de muzicanți și de un personaj din categoria „nebunului”. Acesta este nucleul pe lângă care mai pot fi prezente (mai ales în Anglia și ale elemente precum hobby horse, o mască de tip cabalin). Aceste aspecte sunt considerate a fi supraviețuiri ale unor vechi rituri, unele chiar din perioada indo-europeană.
4. Nu trebuie uitată aici valoarea de rit taumaturgic pe care Călușul și-a păstrat-o chiar și în zilele noastre. Ea face apel la un fond de credințe magico-religioase foarte vechi, precreeștin, singularizând practica în interiorul celorlalte practici coreutice masculine.
5. Dacă ritualitatea este astăzi din ce în ce mai puțin prezentă, ceremonialitatea este caracteristica esențială pe care toate trei practici o au astăzi. În esență, toate trei practici au aceeași modalitate de se exprima ceremonial: grupul, (care are regulile și funcțiile caracteristice) stăbate localitatea, dansând din casă în casă, atât dansatorii cât și cei pentru care se dansează respectând un cod comportamental ceremonial (grupul dansează, personajul mascat sperie lumea și e licențios, gazdele plătesc dansul și iau

apoi parte la petrecerea finală etc). Încheierea întregului ceremonial este făcută printr-o masă colectivă și, uneori prin anumite gesturi semnificative. Există pentru toate cele trei practici aceeași perioadă de pregătire a grupului și acțiunilor ceremoniale.

6. De asemenea, toate trei practici cunosc deja de o lungă perioadă de timp și existența din cadrul folclorismului. Elementul preluat din cadrul tradițional și adus în existența secundă a fost dansul. Însă spre deosebire de Pauliteiros și Morris dance, Călușul a suferit cele mai mari transformări în cadrul folclorismului. Presiunea modelelor de valorizare scenică impuse de propaganda comunistă a dus la crearea unui mod de a prezenta dansurile călușărește care se află în contrast total cu modelul tradițional.

B. Analiza coreologică a reliefat că și la nivelul textelor de dans, dincolo de diferențele mari care există, putem identifica în logica gramaticii textuale **asemănări importante**. Dintre acestea menționez: constuirea textelor de dans în virtutea aceluiași principiu al grupării, modalitățile de construcție și arhitectura figurilor, forma de *rondo* (specifică viziunii stilistice baroce) întâlnită la diferite niveluri ale textului de dans etc. **Diferențele majore** privesc mai ales materialul cinetic și formația specifică Materialul cinetico-ritmic din care se alcătuiesc dansurile este diferit, reflectând, în fapt, acea amprentă culturală locală. Altfel spus, dacă la nivelul logicii ceremoniale și a logicii gramaticii dansului putem identifica izomorfisme, materialul prin care această logică se fenomenalizează e diferit.

În analiza textelor de dans am urmărit importanța a trei aspecte prin care dansul se fenomenalizează, anume **importanța utilizării coregrafiei, a gesturilor brațelor și a gesturilor picioarelor**. Evident că aceste aspecte sunt strâns corelate cu instrumentele utilizate în timpul dansului (bățul, bețele, sabia, batista). Sub acest aspect se detașază în mod diferențiat **două arii culturale a dansului masculin ceremonial**: o arie **vestică** și o arie **estică**. În aria vestică importanța coregrafiei în realizarea structurală a dansului este majoră. Coregrafia și gesturile brațelor, sunt elementele esențiale care contribuie la structurarea gramaticală a dansurilor dansurile pauliteiros. În dansurile morris alături de aceste două aspecte devin importante în realizarea structurii dansului și gesturile picioarelor.

În opoziție cu acest areal vestic, în Căluș coregrafia este una simplă iar importanța ei una secundară. Dansul, în coreografiile lui simple (cerc, și foarte rar cerc deschis) se dezvoltă în pe verticală, orizontalitatea fiind una destinată momentelor premergătoare celor cu intensitate coreică. Este aici o diferență majoră izvorâtă din prezenta/ absența acelu element sacral. Sacrul face ca să te raportezi la el. Dacă în Căluș axialitate sacrală este prezentă prin

steagul cetei, în celelalte două ceremonialuri această axialitate lipsește. De-a lungul timpului, prin acțiunile radicale ale bisercilor catolică și ulterior anglicană, din practicile pauliteiros și morris dance au fost îndepărtate acele elemente care intrau în conflic cu viziunea creștină asupra ceremonialității populare.

Trebuie spus însă că nu am întâlnit până acum în bibliografia parcursă (dar asta nu înseamnă că nu voi putea întâlnii pe viitor) referiri la daimoni sau alte ființe cu apetență muzical-coregrafică similare Ielelor/ Rusaliilor din imaginarul daimonic este european. Aici chestiunea merită aprofundată pentru că ea este extrem de legată de forma pe care ritualul o are.

Până în acest stadiu al cercetărilor pot afirma că cercul formațiilor de călușari a fost păstrat în virtutea credinței în acest factor daimonic (iele) și al legăturii călușarilor (călușul). Dovada este varianta transilvăneană a Călușului în care, în lipsa unui asemenea element formația a devenit una asemănătoare celor occidentale sau una în cerc deschis. În comparație cu această realitate a Călușului, liniaritatea specifică formațiilor de pauliteiros și morris dance este una care reflectă lipsa acestei raportări la divinitate (fie ea înțeleasă astăzi în cheie creștină). Ideea de luptă (între bărbați ca exponenți ai umanității și nu între bărbați și daimoni, așa cum e în Căluș) este cea care fundamentează coreografiile celor două practici. Nu trebuie scăpată din vedere aici nici legăturile pe care aceste forme de dans ceremonial le au cu formele de dans non-ceremonial (dansul de curte).

Stimate doamne, stimați domni,

O asemenea cale de aprofundare comparată a practicilor de dans rituale/ceremoniale/spectaculare este încă la început. Ea trebuie aprofundată prin elaborarea unor teorii asupra dansului care să constituie cadrul înțelegerii stilistici lui și particularităților fiecăruia. În acest sens materialul și cunoștințele acumulate în cadrul prezentului demers științific sunt deja un punct de plecare pentru aceste viitoare proiecte.

Vă mulțumesc!